

Autorka: Juliana R.

„Porovnali jsme krásu tygra s nadutou sprostotou lovce. Málo lidí – vyjma Velikánů, z jejichž tváří vyzařuje génus současně se svatostí – kdy představovalo exemplář vlastního druhu tak lichotivý, jakým je průměrný tygr pro čeled' kočkovitých.“ Těmito slovy přemítá Sávitří Déví o štvanicích, jež zažila v Bengálsku. Nejde o jediný výrok v její *Obžalobě člověka*, kde ze srovnání člověka a zvířete vychází lépe čtvernožec – a to proto, že je nebo může být *krásnější* než lidé. Nacionální socialismus, jak myslitelka píše, *„nadřadil krásného psa zdegenerovanému člověku“*.

Přívlastek „krásný“ autorka nepoužívá jen jako ozdobné, téměř nahodilé epiteton. Naopak: krása je klíčovým pojmem její etiky. Kdybychom se chtěli uchýlit ke strukturalistické metodě textové analýzy, napočítali bychom v *Obžalobě*, manifestu Sávitříny biocentrické filosofie, 87 výskytů slova nebo jeho odvozenin na 146 stranách vlastního textu. Mnohem víc však záleží na tom, v jakém kontextu autorka krásu zmiňuje: obvykle ji vypočítává jako jeden z prvků

tvořících „hodnotu“ bytosti či její „právo na život“. Podívejme se tedy na vztah krásy a morální ceny podrobněji.

Stěží lze pochybovat, že takzvaná viděná krása, tedy půvab tvarů, barev, velikostí atd. a jejich celku, je v morálním hodnocení relevantním faktorem. Britský etik z přelomu sedmnáctého osmnáctého století Anthony Ashley Cooper hrabě ze Shaftesbury (1671–1713) dokonce ztotožnil estetiku s morálkou, když prohlásil, že soudy typu „toto je dobré/špatné“ ve skutečnosti nevypovídají nic víc než „líbí se mi to/nelíbí se mi to“. „Krásné“ živočišné nebo rostlinné druhy samozřejmě lidé chrání ochotněji než druhy nezajímavé či ošklivé – ekologické programy s touto skutečností musejí počítat. Kolektiv biologů z Přírodovědecké fakulty UK (Silvie Rádlová, Markéta Janovcová, Jakub Polák, Eva Landová a Daniel Frynta) v přehledové studii *Emoce vyvolané zvířaty* upozorňuje na počínání pražské zoologické zahrady, jež kompenzovala „škaredost“ čínských velemloků tím, že pro ně vytvořila přitažlivý moderní pavilon. Tak se jí podařilo upoutat pozornost návštěvníků k „ošklivému“ zvířeti, na jehož přežití by jinak laická veřejnosti příliš nezáleželo.[1] Jiné druhy, rody a čeledi – zejména „panda velká, velké kočkovité šelmy, sloni, nosorožci a velcí primáti“[2] – naopak z průzkumů vycházejí jako pěkné, čemuž odpovídá obzvláštní ochota veřejnosti je chránit. Třebaže nám takový závěr příliš nelichotí, zdá se, že vnímáme souvislost mezi spanilostí a právem žít. Výjimku nepřestavuje ani Sávitří. Nejdůsledněji biocentrické náboženství, kult slunečního kotouče-Atona, chválí slovy: „V Achnatonových očích byl konečný a krátký (a takový jistě je) individuální život drahocenný právě proto, že byl krásný.“

Z citovaného výzkumu českých přírodovědců vyplývá také antropologická univerzálnost estetických preferencí: příslušníci různých ras a etnik posuzovali krásu či ošklivost zvířat jen s drobnými odchylkami. Jako jedny z nejpůvabnějších tvorů obecně hodnotili tygry. Právě bengálský poddruh této šelmy si zvolila za „exemplární jsoucno“ zvířecí krásy Sávitří Déví. Mluví sice rovněž o nádherných psech či morčatech, ale „skvostná žíhaná kočka“ v textu dominuje a její fotografie zdobí i frontispis prvního (kalkatského) vydání *Obžaloby člověka*. V knize autorka opěvuje „dokonalý kousek z dílny tvůrčí božské Energie, vskutku královského bengálského tygra, nejnádhernějšího z obyvatel země, kteří jsou k vidění“. Co se vlastně nejen jí, ale i statisticky významné části lidstva na tygrech líbí? Podle citované studie je to kontrast achromatických barev (černé a bílé), dále chlupatost a mohutnost a v neposlední řadě fakt, že velké kočky odpovídají lorenzovskému schématu mláděte: mají relativně velkou hlavu, velké oči, vysoké čelo atp. Jak navíc podotýká Stanislav Komárek, třebaže jsou šelmy rodu *Panthera* značně nebezpečné, netrpíme vůči nim fobiemi,[3] které by narušovaly naše sympatie a obdiv. Roli může hrát i estetické oceňování divokosti oproti krotkosti a mrštnosti oproti lenosti, na něž upozornil – v inspiraci Hegelem – britský filosof Glenn Parsons. Jak známo, Konrad Lorenz a s ním celá nacistická biologie preferovali ferální zvířata před domestikanty, čímž poprvé valorizovali divokost v přírodovědě. Sympatie k volně žijícím (a zvláště exotickým) druhům se však objevují přinejmenším už od dob romantismu.[4]

Autorka tedy příznačně uvádí do souvislosti krásu tygra a ztrátu, kterou obnáší jeho zastřelení: „Samovolně se nám vybavilo majestátní, pružné žíhané tělo, ležící mrtvé u nohou bezvýznamného zvířete – míníme člověka –, jež ho právě zastřelilo. Krev pomalu prýští z malé

ranky; sametové tlapy se roztahují ve smrtelných křečích; světélkující oči jakoby ze smaragdu nebo průzračného zlata navždycky slepnou pro Slunce, Otce veškerého života.“

Můžeme konstatovat, že na Sávitríině postupu není nic výstředního. Evokace umírající tygra bude mít skličující či rozčilující dopad i na většinu jejích čtenářů – a je samozřejmě přijatelnější než líčení dokonávajícího rypoše lysého, tlustohlavce nebo třeba kyjonožce. Krása zkrátka patří k důležitým činitelům Sávitríiny (a jak jsme právě ukázali, nejen její) etiky.[5] Nyní se podívejme, jak konkrétně s ní autorka pracuje.

Jak širokou definici pojmu vlastně autorka uplatňuje? Výslovně ji nikde nepodává. Zásadní se ukazuje tato vsuvka, utroušená jakoby mimochodem: „[...] *Ve svévolném hubení krásných živoucích bytostí (a všechny živoucí bytosti jsou krásné) pro zábavu spatřujeme jeden z nejnechutnějších výrazů lidské ukrutnosti.*“ Mohlo by se zdát, že Sávitríin pojem krásy se nekryje s estetickou libostí – a myslitelka zřejmě skutečně spatřovala „jistý druh“ spanilosti i v larvách potemníka (moučných červech). Ostatní pasáže *Obžaloby* však ukazují, že půvab chápe spíše v konvenčním smyslu. Krása „kožešinového“ zvířete prý činí jeho porážku obzvláště strašnou. Na jiném místě nastiňuje hierarchii v říši života na základě vlastností: „*Třebaže nemáme ve zvyku zabíjet nikoho, pokud se tomu můžeme vyhnout, zcela určitě bychom zahubili štěnici či blechu raději, než bychom připustili, aby namísto nich padl růžový keř – nemluvě o dubu nebo cedru. Právě tak bychom se raději vzdali libovolného počtu lidských tupců, než abychom souhlasili se smrtí zvířete, v němž se vtěluje síla, krása a snad také inteligence jednoho z nejnádhernějších nebo nejsympatičtějších živočišných druhů.*“ Opět tedy zaznívá pisatelčin smysl pro výjimečnost.

V její filosofii se půvab řadí ke kategoriím, v nichž je možné dosáhnout zvláště vysoké úrovně, a tím nabýt ceny coby pozoruhodný představitel daného typu. Platí to i o lidech: ti neobvykle krásní, zdraví nebo chytrí mají oproti ostatním právo přivést na svět početnější potomstvo. Sávitrí totiž projevuje pochopení pro výjimečnost všeho druhu, zato jí nedává smysl „*udržovat naživu tisíce lidských bytostí ani dobrých ani zlých, ani tělesně krásných, jež mohly stejně dobře zemřít.*“

Dále pro autorku krása představuje – v aristotelské terminologii – *telos* neboli účel, hodnotu žádanou pro ni samotnou, nikoli coby prostředek. Mít ke svému domácímu mazlíčku etický vztah podle ní znamená nechovat ho kvůli rozptýlení a potěše, které přináší nám, nýbrž kvůli němu samotnému. Moderní Evropané a Američané si prý ale pohříchu „*nedrží [mazlíčky] pro blaho zvířat samých či proto, že by v nich jejich majitelé rozpoznávali krásu, tudíž by je považovali za hodnotná sama o sobě.*“ Esteticky založená má být též ochrana rostlin: „*Pádným důvodem – jediným důvodem –, proč se my sami zasazujeme nejen o zachování těch několika dosud existujících hvozdů, ale i o postupné obnovení lesů předchozích [...], je krása stromů – krása života náležejícího do rostlinné říše právě tak jako života náležejícího do říše zvířat.*“ Tato pasáž kontrastuje s oddílem, v němž se Sávitrí vypořádává s argumentací založenou na pouhé *užitečnosti* lesů, zadržujících vodu a bránících půdní erozi. Utilitární důvody jsou podle myslitelky sice věcně správné a účinné při přesvědčování mas, nicméně vyššímu člověku nemohou stačit. Nadčlověk hledá krásu neboli hodnotu podstatnou a imanentní.

Půvab bytostí také zakládá nárok na naši lásku k nim: „*Jediné, co může v člověku odkrýt nadřazeného tvora, je jeho schopnost [...] spatřovat v každičkém čtvernožci či ptáku živoucí chvalozpěv na Slunce a milovat je proto, že jsou krásní.*“ Anebo na jiném místě: „*Nelze se o to více nepodivovat nad nadřazeností oněch několika, kdo [...] pohlíželi na živou přírodu jako na cosi krásného, co má být milováno – ne jen jako na podřadnou formu života, na níž je třeba kořistit v zájmu rafinovanějšího lidského druhu.*“ Shrňme, že krása pro Sávitří znamená protějšek užitečnosti, účel namísto prostředku, absolutní hodnotu bytosti tkvící v ní samé namísto hodnoty relativní, závisející na okolnostech a jiných bytostech.

Není to kategorie příliš antropomorfní? Ačkoli estetické názory na zvířata možná sdílíme i s příbuznými primáty, [6] stěží si lze představit, že bychom se na nich shodli s tak odlišnými formami života, jako jsou hlubokomořské ryby nebo členovci. A je vůbec „slušné“ hodnotit krásu živých, vysoce komplexních bytostí? Druhou otázku si klade torontský filosof (a vystudovaný biolog) Glen Parsons v eseji s názvem *Estetická hodnota zvířat*. Odpovídá si, že ano, bereme-li při posuzování krásy v potaz funkci daných tělesných částí či celku, a tedy i zájmy a záměry zvířete jakožto autonomní bytosti. Nic takového však Sávitří nedělá: růžový keř je zkrátka sličnější, ergo cennější než štěnice – bez ohledu na vysoce funkční uspořádání tohoto zvířátka.

A můžeme skutečně považovat krásu zvířat za účel místo prostředku? Netřeba podrobně představovat darwinovskou tezi, že vzhled organismu představuje jen jeden z nástrojů v boji o přežití (druhu) a že přírodní výběr časem vymýtí všechny nepotřebné znaky. Žádný tvor si totiž podle Darwina nemůže dovolit zbytečné investice energie, což je mj. důvod zakrňování. Tento předpoklad ale neplatí vždy, jak ukazuje Stanislav Komárek na příkladu tzv. excesivních struktur – nadměrně vyvinutých tělesných částí, které zvířeti spíše škodí, než pomáhají. Například zobák tukana tomuto ptáku ztěžuje ukrývání a příjem potravy, neboť ho nutí každé sousto nadhazovat. [7] Svému účelu, totiž ztraktivnění nositele, by přitom nepochybně sloužil i v mnohem menším provedení. Teorie účelnosti má i jiné trhliny. Odborník na biochromatismus L. Peterich si povšiml, že některé *univerzálně platné* aspekty zabarvení (oddělení teplých barev od studených neutrálním přechodem) se projevují bez ohledu na to, zda je daný druh schopný dané barvy na svém těle vidět, nebo ne. [8] A švýcarský zoolog Adolf Portmann dokonce věřil, že vzhled je tvůrčím sebevyjádřením organismu. Sávitříino pojetí krásy jakožto projevu skutečnosti, že každý *jednotlivý* tvor má svrchovanou, vnitřní hodnotu sám o sobě a nepotřebuje její potvrzení „zvenčí“, by v kontextu portmannovské biologie dávala poměrně dobrý smysl.

Musíme také zdůraznit, že myslitelka nespátřuje v kráse (stejně jako ve zdraví, inteligenci či síle) jedinou ani nutnou podmínku práva na život. Je to vnímavost – vědomí sebe sama a světa, navíc v kombinaci se schopností cítit bolest –, co zakládá nedotknutelnost bytosti. „*Každý tvar krásy, i neživý, je cenný sám o sobě. Oč cennější jsou pak stvoření vybavená smysly [...].*“ Zde se ostatně autorka dotýká další zásadní skutečnosti: krásou neoplývá jen živá příroda, ale rovněž svět jako celek. Jako jeden z argumentů proti abrahámovskému božstvu jí slouží skutečnost, že bůh křesťanů, muslimů a židů si cení pouze jediné částičky svého stvoření, člověka. „*Veškerá nádhera hmotného světa; veškerá ladnost, síla a půvab miliónů čtvernožců, ptáků, ryb, stromů a plodů; majestát zasněžených hor, krása rozvíjejících*

se vln – to všechno a mnohem víc – není v božích očích hodno nesmrtelné duše lidského imbecila.“ Z neživých objektů myslitelka hovoří nejčastěji o nádheře Slunce. Tomu náleží (racionálně a sekulárně) zbožná úcta faraona Achnatona, zakladatele kultu slunečního kotouče, i Sávitří samotné. Autorka – po faraonově vzoru, jak se domnívá – odvozuje hodnotu zvířat i rostlin prvořadě z jejich *schopnosti otevřít se kráse* života. Tu symbolizují hřejivé, životadárné paprsky, jež s povděkem přijímá tygr, žížala i lotosový květ. Slovem: schopnost žít a radovat se ze života s sebou v Sávitříině filosofii nesou též *právo* na život.

Zdá se, že sklon považovat krásu za morálně významný faktor je v (bio)etice přirozený. Nepotlačuje ho ani Sávitří Déví: krásu patří k nejdůležitějším hodnotám jejího systému. Lásky a ochrany jsou však podle ní hodny všechny formy života.

Poznámky:

[1] Silvie Rádlová, Markéta Janovcová, Jakub Polák, Eva Landová, Daniel Frynta. „Emoce vyvolané zvířaty I: Krása a estetické preference.“ Přehledová studie. *Psychologie*, 2018, roč. 12, č. 3.

[2] Ibid.

[3] KOMÁREK, Stanislav. *Ochlupení bližní: zvířata v kulturních kontextech*. Praha: Academia, 2011.

[4] Ponechávám stranou ojedinělé upřednostnění divokých zvířat před domácími v jedné Montaignově eseji.

[5] O tom, která zvířata „máme rádi“ a snažíme se je ochránit před bolestí a smrtí, současně rozhodují i jiné ohledy než krása: roztomilost, zajímavost a přitažlivost, sympatičnost, podobnost člověku, (ne)obvyklost, shoda s „obecným typem“ daného druhu, zvyk, ba dokonce vlastenecké cítění (ztotožnění s druhem, zejména endemickými, obývajícími naši zemi, jak o tom svědčí třeba cílené využití vzácných druhů ptáků a motýlů na poštovních známkách, přispívající – podle Geralda Durrella – k jejich ocenění a ochraně, nebo fakt, že v australském průzkumu oblíbených zvířat se „ošklivý“ ptakopysk umístil před „hezkými“ pandami). (Kol.: „Emoce vyvolané zvířaty I: Krása a estetické preference.“)

[6] „Emoce vyvolané zvířaty I: Krása a estetické preference.“

[7] KOMÁREK, Stanislav. *Příroda a kultura: svět jevů a svět interpretací*. Praha: Academia, 2008.

[8] ibidem